

Mohai V. Lajos

A költészet órája nem áll meg

Bekezdések Tózsér Árpád költészetének legutóbbi szakaszáról

1.

Két kötetről van szó: a későbbi, a *Lélekvándor* című verseskötet 2019-ben jelent meg, és a költő 2017-ben és 2018-ban írott verseit tartalmazza. A kötet – tapasztalatom szerint – folytatása a 2016-ban napvilágot látott *Imágóknak*; ez a gyűjtemény a megelőző négy év műveit tartalmazza. Tózsér költészetének e kései (vagy nevezzem inkább: legutóbbi) szakaszában kifinomult szépséggel és mives versbeszéddel találkozik az olvasó; azonban sem a szépségnek, sem a mives költői megszólalásnak nem könnyen enged a Tózsér-vers. Tózsér olyan bölcséleti lírát és régi költőkre, költészettörténeti mitológiákra emlékező nyelvet alkot, amelyben az *öregség álmát álmodja*; hogy ezt gondolhatom, abban segítségemre maga a lírikus volt, mert a *Lélekvándor* nekem dedikált példányát „az öregség stílusával, versnyelvével kísérletező” költő kézjegyével nyújtotta át.

Vajon mit jelenthet ez a kísérletezés Tózsér részéről, akinek hat évtizedes munkássága a költői beszédek végtelen szövevényét jelenti és tartalmazza? Kielégítő választ bizonyára nem tudok adni (költészetről lévén szó, szerencsére nem is lehet). Mindenesetre nem a letűnő nap árnyékában születnek ezek az „öregség stílusával” írott versek – ettől a képtől („a letűnő nap árnyéka”), és gondolattól idegenkedne Tózsér. Vagyis semmi idill, semmiféle elrendezett idill nincs, sőt ennek még csak a látszata sem sejlik föl a versekben, inkább valami gyémánttal kimetszett állapotok („lélekvándorok”) jelennek meg, ahol az öregkorral járó súlyos egzisztenciális válság(ok)nak nyoma sincs. Tózsér azt mondja, hogy az öregségben már semmit nem érdemes az idillből megőrizni, ha őszinte marad magához és a kulturális tradíciójához az ember. Ezek a versek az öregséghez való becsületes igazodástól nyerik el a méltóságukat, visszatérve a korábbi kijelentésemhez: a gyémántkeménységüket. Ez lehet talán „az öregség stílusának” valamely változata, ahogy a magam számára lefordítom, és próbálom megtalálni, elgondolni Tózsér szavainak jelentését.

És a két kötet itt találkozik egymással; a költő a mitológiák szövevényében él, ebből a szövevényből hántja ki a saját versélményeit, mert semmi sem semmisülhet meg, amit átélt, és amit átörökítettek számára az évezredek. A műveltség gyökérzete olyan erővel vonja be ezeket a köteteket, ami ritkaság a mi költészetünkben – s a megfejtésük (vagy az értelmező kifejtésük) sem egyszerű. Egy momentumot mindenképpen kiemelnek: szerintem Tózsérnél az önazonosság költői funkciójáról és a mitológiák (csúnya szavakkal mondom) bekebelezéséről, egyéni rekonstrukciójáról is szó van. Mintha „az öregség versnyelvével kísérletező” költő úgy döntött volna, hogy ennek a hosszú lírikusi periódusának élet-történetét és élettörténetének stilizációját a mitológiákban találja föl, a mitológiai szörnyekben, és – hogy a nehézségi fokot még emelje – kortársainak személyéhez is köthető, kötődő mitológiájában. Magánmitológiákban.

Az *Imágók* című kötet nyitódarabját, az Esterházy Péternek ajánlott próza-versét/versprózáját hoznám föl eklatáns példája gyanánt ennek az eljárásnak. Ez a szöveg egy életperiódus – a gyerekkor – nehéz sorváltásait, kulcsepizódjait, rejtjelmeit és a hatásait tárja elénk – párbeszédet „imitálva” Esterházyval, az Esterházy-módszerrel, amelyet az író a *Hrabal könyvében* követ. (Lásd *Egy imágó vallomása* című részletét.) Ennek az írásnak a bölcséleti gazdagsága és gesztusainak sokfélesége azt is mutatja, hogy mindenben ott lehet a minta, a *rokonság mintája*, amely valami módon, ellentétében vagy azonosságában, kifordítottan, ironiával átítatva, metaforákba rejtve, vagy áttetszően, kinek hogyan, kiterjeszthető a saját életre, képzetvilágra is – hiába kitett a halálnak az ember sorsa.

Végezetül egy másik versből idézek, amely bizonyosan az ars poetica szerepét töltheti be:

*„Vándor, vidd hírül az utókornak: egy bánya nélküli robbantó bányamérnök
nyugszik itt, e minden halandók aknájában, aki amikor kihúzták
lába alól a megtartó földet, utolsó széntömbként
a saját szívét robbantotta föl.”*
(Üvöltés. Egy bányamérnök-költő naplójából)

Az elmúlásban is az élet emléke őrződik. A költészet órája nem áll meg.

2.

Empedoklész vascipői
Tózsér Árpád versének bemutatása

Hölderlin a toronyszobában

*Elmében a heszperidák kertje is rég bezárult,
a verseire, a toronyból, azért még vissza-visszapillant,
nem szemlélete, csak szeme őrzi a látványt.*

*Egy éjjel mintha szája vagy nyelve álmodott volna,
s mint Empedoklész a nektárban s méregben az általánost:
egyszerre érezte a gránátalma hatszáztizenhárom magvának ízét.*

*Látta Aphroditét Ciprus szigetén, amint az első
gránátalmafát ülteti, s a szeretet és viszály két ága
az ellentétek bozótjává sűrűsödve benövi a kopár köveket.*

*Megint gondolatként s képként jött vissza belé a világ,
az asztalos Zimmermann festékes köténye a firmamentumra,
s maga Zimmermann Platon Demiurgoszára emlékeztette.*

*Verseiben egykor az éden még közönséges esőerdő volt,
de egy katakrézisben már csírázni készült a bűnös almamag –
ki a megmondhatója, a hatszáztizenháromból melyik.
Látta: számára a Világmindenség most van igazán születőben,
Zimmermann mester némely termékében saját célképzetére ismert.
Reggelente már Empedoklész vascipóit is fel-felpróbálta...*

Az első olvasás után – aztán a Tózsér-vers olvasásai közben többször is – Pilinszky János Hölderlin-háromsorosa juthat az olvasó eszébe: „December hője, nyarak jégverése, / drótvégre csomózott madár, / mi nem voltam én? Boldogan halok.” Majd fölidézi mindazt, amit erről a kultúrtörténetileg híressé vált toronyszobáról az irodalmi emlékezet nyilván tart, jelentőségteljes aktussá formált, és amelyben a pozsonyi költő elmerülni kívánt. Visszaidézi még Tózsér Árpád egyik napló-bejegyzésének részletét hozzá (1999. december 1.): „Járok körbe-körbe a szobámban, mint Hölderlin járhatott a tornyában.” Az akkori „körbe-körbejárás” viszont korántsem volt idilli Tózsér számára, mert a naplóíró testi panaszait fájlalta – öniróniával vegyes közönnyel, vagy még inkább közömbösséggel –, benne a test megaláztatásait taglalva.

Ez itt a lírai beszédben most más: a Tózsér-vers címe a toronyszobabeli, meditativ állapotot rögzíti, de itt a költő reflektáló magatartása alapvetően sztoikus, „tartalma” pedig létösszegzés; egyszerűen: búcsú az élettől, készülődés a halálra – kín, kínlódás nélkül, kettős ruhát felöltve, a német kora romantikus költőét és az ókori görög filozófus, Empedoklészét. Vissza- és szétekintés a külvilág csodáira, az élet kulisszáira, ahogy ezt egy öregember (sokat látott) szeme látja („csak szeme őrzi a látványt”).

Egy irodalomtörténeti pillanatkép fölidőzésétől e ponton semmiképp sem tanácsos eltekinteni: Hölderlin, az asztalos Zimmermann házának toronyszobájában, különböző műfajú Empedoklész-töredékeket vetett papírra 1798 ősze és 1800 tavasza között. A kora romantikus költő az *Empedoklész halálának második változatában* azt mondja: „Igen, mindent tudok s mindent legyűrök” (Báthori Csaba fordítása). Mintha ezt, a „mindent tudok, mindent legyűrök” állapotot fogná be, tematizálná, írná körül, bölcsélettel és bölcsességgel, csodálatos képekkel Tózsér költeménye. Ha nem szentségtörés így fogalmazni lírai alkotásról: a vers beszélő-

je erről az állapotról „gondolkodik el”. Ezért lesz, lehet e létfilozófiai mű három költőnek is a „búvóhelye”.

Számomra Tózsér Hölderlin-versének leghatásosabb képét az utolsó sor foglalja magába, amely Empedoklész mitikus halálára mutat rá: *„Reggelente már Empedoklész vascipőit is fel-felpróbálta...”* Különféle történeti források arról tudósítják az utókort, hogy Empedoklész halála körül szerteágazó legendafüzér alakult ki, melyek közül a tűzhalál a legelterjedtebb változat: eszerint a filozófus az Etna forró kráterébe vetette magát. Bizonyítéka is volt állítólag ennek a fel-tételezésnek: az ókori görög filozófus bronz- (vas-) szandáljára a kráter szélén találtak rá. Hölderlin görögség iránti szenvedélyes vonzódása átfogta az egész életét; ennek pontos aktualizálása a Tózsér-vers zárlata.

Még valami: Tózsér és Pilinszky versét az utolsó sorok masszívan összefűzik: az élet az elfogadott, „boldog” halál felé tart, az az irány. Ezt a vágyat Tózsér is, Pilinszky is saját vágyaként (és elvitathatatlan vagyónaként) Hölderlinre vetíti ki.

A halál nem utolsó akadály: *„Boldogan halok”* – állítja Pilinszky. *„Reggelente már Empedoklész vascipőit is fel-felpróbálta...”* – mondja Tózsér.

A *Hölderlin a toronyszobában* című vers Tózsér Árpád költészetének kivételesen nagy pillanatai közé tartozik.